

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

στα ελληνικά μνημεία unesco

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

► συντελεστές έργου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Αναστασία Λαζαρίδου, Δρ Αρχαιολόγος, Επίτιμη Προϊσταμένη Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Νικολέττα Σαραγά, Αρχαιολόγος, Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων

ΣΥΛΛΗΨΗ–ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ανδρομάχη Κατσελάκη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων & Επικοινωνίας ΔΑΜΕΕΠ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΡΑΞΗΣ

Νικήτας Γεωργιόπουλος, Αρχαιολόγος, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αθηνά Παπαδάκη, Αρχαιολόγος MSc Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ–ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Ελευθερία Βλάχου, Αρχαιολόγος–Μουσειολόγος
Αθηνά Παπαδάκη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ειρήνη-Μαργαρίτα Καλομοίρη, Γραφίστρια-Μουσειολόγος
Βασίλης Δημόπουλος, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ
Ειρήνη Χαραλαμπίδη, Γραφίστρια, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΕΡΕΥΝΑ–ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης, Αρχαιολόγος Βυζαντινών & Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων
Ελευθερία Βλάχου
Ιωάννης Εβρενόπουλος, Δρ Αρχαιολόγος Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων
Αθηνά Παπαδάκη

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης
Αθηνά Παπαδάκη

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής & Αγίου Όρους

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Translix USCS IKE

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Radiant Technologies: Ανδρέας Σαντρουζάνος, Σπήλιος Πίστας

► ευχαριστίες

Δημήτριος Λιάκος, Αρχαιολόγος ΕΦΑ Χαλκιδικής & Αγίου Όρους
Νικόλαος Σιώμκος, Αρχαιολόγος ΕΦΑ Χαλκιδικής & Αγίου Όρους

ISBN XXX-XXX-XXX-X

Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων,
Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα επί των απεικονιζόμενων αρχαίων και επί των φωτογραφιών και ο Οργανισμός Διαχείρισης & Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων εισπράττει τα τέλη δημοσίευσης αυτών (©ΥΠΠΟ-ΟΔΑΠ).

Χρησιμοποιούνται επίσης εικόνες με copyright
©UNESCO, ©Wikimediacommons,
© OUR PLACE The World Heritage Collection

Διαφορετική προέλευση εικόνων αναφέρεται στην ενότητα Προέλευση εικόνων.

Copyright © 2023 Υπουργείο Πολιτισμού

Η δράση «Ελλάδα και UNESCO: Παραγωγή παιδαγωγικών εργαλείων για την ανάδειξη χώρων και μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς στην ελληνική επικράτεια», υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», ΕΣΠΑ 2014-2020.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

στα ελληνικά μνημεία unesco

Άγιον Όρος

ΜΝΗΜΕΙΟ
UNESCO
4

Δέκα βήματα μέχρι...

1

Ο αρχιτέκτονας Δεινοκράτης πρότεινε στον Μέγα Αλέξανδρο να λαξεύσει έναν κολοσσιαίο ανδριάντα σε μια πλαγιά του όρους Άθως.

Ο Μακεδόνας βασιλιάς απέρριψε την πρόταση, καθώς τη θεώρησε αλαζονική.

2

Εδώ ο Πέρσης βασιλιάς Ξέρξης κατασκεύασε το 480 π.Χ. μία μεγάλη διώρυγα¹, να αποφύγουν τον περίπλοκο της χερσονήσου.

...το Άγιον Όρος

3

Μεταξύ των αγίων μορφών που απεικονίζονται στα μνημεία του περιλαμβάνονται και οι παραστάσεις 12 αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων².

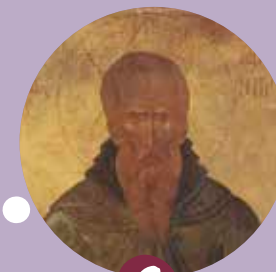
5

Σύμφωνα με το μύθο, το ψηλότερο βουνό της χερσονήσου πήρε το όνομά του από τον Γίγαντα Άθω³, γιο του Ουρανού και της Γαίας.

7

Ονομάζεται και «περιβόλι της Παναγίας»⁵.

9

Εδώ έζησαν μεγάλες μορφές του ορθόδοξου μοναχισμού, όπως οι άγιοι Πέτρος ο Αθωνίτης, Ευθύμιος ο νέος, Αθανάσιος ο Αθωνίτης και Ιωάννης ο Ίβηρας.

4

Εδώ εγκαταστάθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα το πρώτο τυπογραφείο στον ελλαδικό χώρο.

Στην μονή Μεγίστης Λαύρας για λίγα χρόνια. Τυπογραφείο λειτούργησε ξανά στις Καρυές μετά το 1930..

6

Για να εισέλθει κανείς στη μοναστική πολιτεία είναι απαραίτητο το «διαμονητήριο»⁴, ειδική άδεια εισόδου και διαμονής.

8

Εδώ ισχύει το «άβατον»⁶, δεν επιτρέπεται η είσοδος και διαμονή γυναικών.

10

Πρόκειται για το μεγαλύτερο «διορθόδοξο» μοναστικό κέντρο στον κόσμο.

Εδώ ζουν σήμερα ορθόδοξοι μοναχοί από όλο τον κόσμο⁷.

Το Άγιον Όρος...

Η κιβωτός της ορθοδοξίας

ΤΙ;

- Μοναστική πολιτεία
- Διέπεται από ειδικό καθεστώς
- Αυτοδιοίκητο τμήμα του ελληνικού κράτους.

ΠΟΥ;

- Αυτόνομη Μοναστική Πολιτεία Αγίου Όρους. Κεντρική Μακεδονία.

ΠΟΤΕ;

- 9ος αι.: εγκατάσταση των πρώτων ασκητών στην χερσόνησο του Άθω.
- 963: ανέγερση της πρώτης κοινοβιακής μονής του Αγίου Όρους, της Μεγίστης Λαύρας.
- 10ος: Ίδρυση των μεγάλων μοναστηριών και ανάδειξη του Αγίου Όρους σε σπουδαίο κέντρο του ορθόδοξου μοναχισμού.
- 1454: Κυριαρχία των Οθωμανών στο Άγιο Όρος, που συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό κέντρο της ορθοδοξίας.

τι λένε οι αριθμοί:

100.000 τ.μ.
Η ΕΚΤΑΣΗ

των τοιχογραφιών
που κοσμούν τα μνημεία του

15.000
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

φυλάσσονται στις μονές του

2.980
ΟΙ ΜΟΝΑΧΟΙ

του Αγίου Όρους στις παραμονές
της Επανάστασης του 1821

700
ΟΙ ΜΟΝΑΧΟΙ

της μονής Μεγίστης Λαύρας
τον 11ο αιώνα

60 χλμ
ΤΟ ΜΗΚΟΣ

της χερσονήσου του Άθω
και 7-10 χιλιόμετρα το πλάτος

...στον κατάλογο της Unesco!

Το Άγιον Όρος εντάχθηκε
στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς
της UNESCO με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

κριτήριο i

Συνδυάζει μοναδικά τη φυσική
ομορφιά με την καλλιτεχνική
και αρχιτεκτονική δημιουργία.

κριτήριο iv

Διατηρεί δείγματα λαϊκής
αρχιτεκτονικής και πολλές
αγροτικές και χειροτεχνικές
παραδόσεις.

κριτήριο ii

Άσκησε τεράστια επιρροή
στην ανάπτυξη της
εκκλησιαστικής
αρχιτεκτονικής
και της μνημειακής
ζωγραφικής.

κριτήριο v

Συνδέεται άμεσα με την
ιστορία του ορθόδοξου
χριστιανισμού και αποτελεί
πνευματικό κέντρο του ήδη
από τον 10ο αιώνα.

κριτήριο iii

Οι μονές του Άθω
συνέβαλλαν αποφασιστικά
στην διαμόρφωση της τυπικής
διάταξης των ορθόδοξων
μοναστηριακών συγκροτημάτων.

κριτήριο vi

Η εξαιρετική διατήρηση του
φυσικού πλούτου του Άθω
οφείλεται στην διατήρηση
των παραδοσιακών
γεωργικών πρακτικών.

13 τόνους ΖΥΓΙΖΕΙ

η καμπάνια της μονής Παντελεήμονος,
η δεύτερη μεγαλύτερη καμπάνια
στον κόσμο

1. Η Μονή Κουτλουμουσίου.

Περιδιαβαίνοντας στο Άγιο Όρος...

... με τον Βασίλη από το Κίεβο!

ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΝΑ ΨΩΝΙΣΟΥΜΕ ΣΤΟ ΠΑΖΑΡΙ ΣΤΙΣ ΚΑΡΥΕΣ¹⁰. ΣΤΟ ΠΡΩΤΑΤΟ ΘΑ ΔΟΥΜΕ ΤΙΣ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΞΙΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΡΜΑΡΙΝΟ ΤΕΜΠΛΟ.

ΠΑΜΕ ΝΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΟΥΜΕ ΤΟ ΞΑΚΟΥΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ. ΑΝ ΚΑΙ ΑΠΟΜΟΝΩΜΕΝΟ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΖΕΙ ΜΕ ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ, ΤΗΝ ΟΜΟΡΦΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΛΟΥΤΗ ΤΟΥ! ΜΗΝ ΞΕΧΑΣΤΕΙΣ! ΠΑΡΕ ΑΓΙΑΣΜΟ ΑΠΟ ΤΗ «ΦΙΛΛΗ»¹¹ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ!

ΣΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΖΟΥΝ ΠΟΛΛΟΙ ΕΡΗΜΙΤΕΣ ΣΕ ΚΑΛΥΒΕΣ ΣΤΑ ΒΡΑΧΙΑ. ΑΚΟΜΗ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΝΕΣ ΕΙΝΑΙ ΚΤΙΣΜΕΝΕΣ ΣΕ ΑΠΟΚΡΗΜΝΑ ΒΡΑΧΙΑ! ΠΟΣΟ ΕΠΙΒΛΗΤΙΚΗ ΕΙΝΑΙ Η ΜΟΝΗ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΑΣ.

ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΣΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑ ΤΟ ΤΑΜΑ! ΤΩΡΑ ΛΕΩ ΝΑ ΞΕΧΕΙΜΩΝΙΑΣΩ ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ, ΝΑ ΓΡΑΨΩ ΓΙΑ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΑΥΤΟ ΚΑΙ ΝΑ ΣΧΕΔΙΑΣΩ ΟΛΑ ΤΑ ΘΑΥΜΑΣΤΑ ΠΟΥ ΕΙΔΑ ΚΑΙ ΑΚΟΥΣΑ ΣΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΤΟΠΟ!

Το περιβάλλον...

« Το όρος αυτό, όταν το βλέπεις από τη θάλασσα, δίνει την εντύπωση νησιού, γιατί η γη εκεί που αρχίζει το βουνό δεν είναι παρά μόνο μία στενή λουρίδα, έτσι που μόλις δεν το περιβάλλει ολόκληρο η θάλασσα... Το όρος είναι σκεπασμένο πάντα από μαύρα σύννεφα »
(Μπάρσκι, σελ. 129)

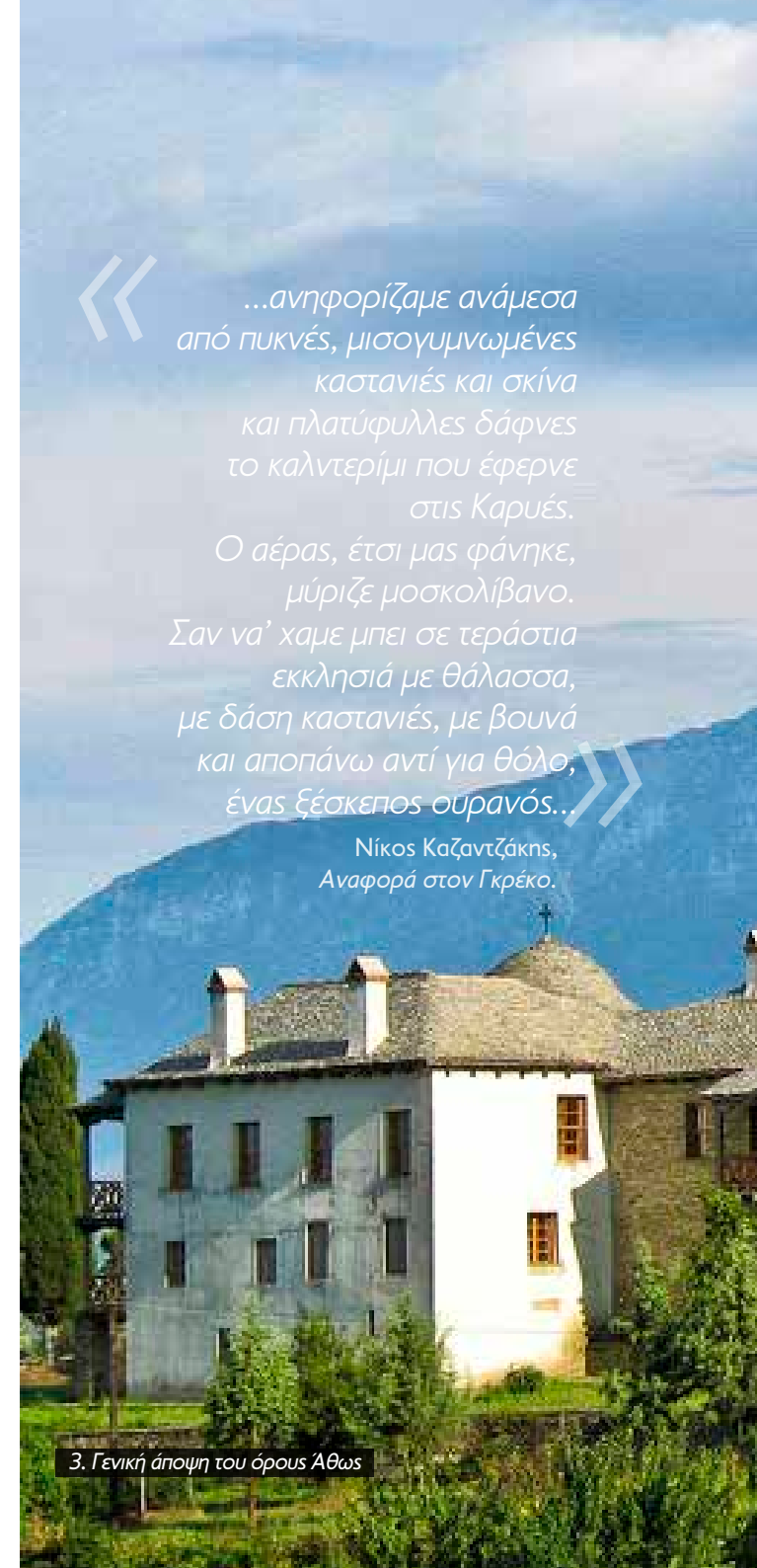
Η χερσόνησος του Άθω, στο ανατολικό άκρο της Χαλκιδικής, ενώνεται με την ηπειρωτική χώρα μέσω ενός στενού ισθμού. Η χαμηλή λωρίδα γης απολήγει στο Νότιο τμήμα της χερσονήσου στο απόκρημνο ομώνυμο βουνό του Άθω, που φτάνει σε μεγάλο ύψος (2.033 μ.). Το αθωνικό τοπίο παραμένει αναλλοίωτο, παρά τις ανθρώπινες επεμβάσεις.

2. Turquie. Zografou, Monastère au St. Mont Athos en Macédoine.

« ...ανηφορίζαμε ανάμεσα από πυκνές, μισογυμνωμένες καστανιές και σκίνα και πλατύφυλλες δάφνες το καλντερίμι που έφερνε στις Καρυές. Ο αέρας, έτσι μας φάνηκε, μύριζε μοσκολίβανο. Σαν να' χαμε μπει σε τεράστια εκκλησιά με θάλασσα, με δάση καστανιές, με βουνά και αποπάνω αντί για θόλο, ένας ξέσκεπος ουρανός... »

Νίκος Καζαντζάκης,
Αναφορά στον Γκρέκο.

3. Γενική άποψη του όρους Άθως

...και το τοπίο

- Πυκνά δάση, χαράδρες, χείμαρροι, μοναδικές πηγές, απόκρημνες ακρογιαλιές, συνθέτουν το ποικιλόμορφο φυσικό περιβάλλον του Αγίου Όρους που παραμένει ανόθευτο όλους αυτούς τους αιώνες.
- Στη συνολική έκταση 340 τετρ.χλμ. της χερσονήσου του Άθω εναλλάσσονται πολλά οικοσυστήματα δημιουργώντας ένα μοναδικό μωσαϊκό βλάστησης και τοπίων.

Πράσινες λεπτομέρειες

Σε αυτή την περιορισμένη έκταση γης αναπτύσσεται πλούσια χλωρίδα και πανίδα. Καταγράφονται 1.500 είδη φυτών και σπάνια είδη πτηνών και θηλαστικών.

Το Άγιον Όρος στον χρόνο

883

Πρώτο «προνόμιο»¹² για τον Άθω από τον αυτοκράτορα Βασίλειο Α΄ τον Μακεδόνα (867-886) με το οποίο ορίζεται να κατοικούν στον Άθω μόνο ασκητές.

Περ. 800.

Πρώτη εγκατάσταση ερημιτών μοναχών στο Άγιον Όρος.

4ος αι. π.Χ.

Οι αρχαίες πόλεις της χερσονήσου υποτάχτηκαν στον Μακεδόνα Βασιλιά Φιλίππο Β΄. Το 168 π.Χ. κατακτήθηκαν από τους Ρωμαίους.

960/963

Ανέγερση του καθολικού της μονής της Μεγίστης Λαύρας, της πρώτης κοινοβιακής μονής του Αγίου Όρους, από τον άγιο Αθανάσιο τον Αθωνίτη.

972

Πρώτο «τυπικό» του Αγίου Όρους¹³.

1045

Πρώτη επίσημη αναφορά ως Άγιον Όρος στο δεύτερο «τυπικό», του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ΄ Μονομάχου.

1424-1912

Δεύτερη, μακράιωνη κυριαρχία των Οθωμανών στο Άγιον Όρος, που συνεχίζει να υπάγεται στην πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Δήμευση της περιουσίας των μονών από τον σουλτάνο Σελίμ Β΄ (1566-1574).

1383-1403

Πρώτη κυριαρχία των Οθωμανών στο Άγιον Όρος.

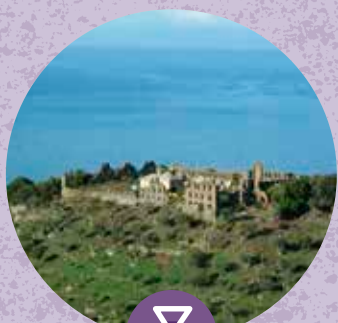
13ος & 14ος αι.

Αιώνες ακμής, παρά τη λεηλασία των μονών και τις επιθέσεις από ξένους επιδρομείς και κατακτητές (Σταυροφόροι, Καταλανοί, Σέρβοι).

16ος αι

Θεαματική αναγέννηση των αθωνικών μονών και αύξηση των μοναχών.

1749

Ιδρύεται η Αθωνιάδα Σχολή, ένα από τα σημαντικότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της εποχής στον ελλαδικό χώρο.

1821, Μάιος

Κήρυξη Ελληνικής Επανάστασης στις Καρυές από τον εκπρόσωπο της Φιλικής Εταιρείας Εμμανουήλ Παπά¹⁴.

1919-1923

Με τις Συνθήκες του Νείγυ (1919), των Σεβρών (1920) και της Λωζάννης (1923) αναγνωρίζεται η ελληνική κυριαρχία επί του Αγίου Όρους.

1912, 2 Νοεμβρίου

Απελευθέρωση του Αγίου Όρους από το ελληνικό ναυτικό. Οριστική ενσωμάτωση του στην Ελληνική Πολιτεία.

19ος αι.

Συνεχείς προσπάθειες της Ρωσίας να θέσει το Άγιο Όρος υπό τον έλεγχό της.

1926

Ψήφισμα από την Ελληνική Κυβέρνηση του ισχύοντος Καταστατικού Χάρτου Αγίου Όρους.

1963

Επέτειος 1.000 χρόνων από την ίδρυση της μοναστικής πολιτείας

1988

Ένταξη του Αγίου Όρους στον Κατάλογο των Μνημείων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της Unesco.

Μορφές μέσα στους αιώνες

Το Άγιο Όρος γνώρισε κατακτητές και επιδρομείς.

Ιδρυτές και ευεργέτες των μονών υπήρξαν συχνά οι ίδιοι οι βυζαντινοί αυτοκράτορες. Αργότερα το ρόλο αυτό αναλαμβάνουν οι ορθόδοξοι κοσμικοί άρχοντες και οι ανώτεροι ιεράρχες του ορθόδοξου κλήρου. Συχνά οι μοναχοί αναδείχθηκαν σε λόγιους και διδασκάλους του γένους, ενώ πολλοί αγιοποιήθηκαν.

ΞΕΝΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ

Στέφαν Ούρος Δ΄ Ντουσαν

Ο μεγάλος ηγεμόνας και πρώτος αυτοκράτορας των Σέρβων κατέλαβε το Άγιον Όρος το 1345. Επισκέφθηκε το Άγιον Όρος το 1347, μαζί με τη σύζυγό του Ελένη και το γιο του Ουρέση, παραβιάζοντας το άβατον. Στο Άγιον Όρος παρέμειναν για οκτώ μήνες, για να προστατευτούν από την πανώλη που μάστιζε τα Βαλκάνια!

Μουράτ Β΄

Το 1424 αντιπροσωπεύει μοναχών του Αγίου Όρους δηλώνει υποταγή στο σουλτάνο Μουράτ Β΄ (1421-1444 και 1446-1451). Λίγα χρόνια αργότερα ο σουλτάνος Μουράτ Β καταλαμβάνει και τη Θεσσαλονίκη. Η βυζαντινή αυτοκρατορία συρρικνώνεται!

ΚΤΗΤΟΡΕΣ

Νικηφόρος Φωκάς και Ιωάννης Τσιμισκής

Οι αυτοκράτορες Νικηφόρος Β΄ Φωκάς (963-969) και Ιωάννης Α΄ Τσιμισκής (969-976) υπήρξαν μεγάλοι χορηγοί της μονής της Μεγίστης Λαύρας

Μάρα Μπράνκοβιτς

Η κόρη του Σέρβου βασιλιά Γεωργίου Μπράνκοβιτς (1427-1456) και της βυζαντινής αρχόντισσας Ειρήνης Καντακουζηνής, παντρεύτηκε τον Οθωμανό σουλτάνο Μουράτ Β΄ και αναδείχθηκε ως μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες των Ορθόδοξων στα Βαλκάνια κατά τη διάρκεια του 15ου αιώνα. Πρόσφερε σημαντικές δωρεές, ακίνητη περιουσία και κειμήλια στις μονές του Αγίου Όρους.

Ο ηγούμενος της Βλαχίας Νεαγκός Μπασαράμπ (1512-1521)

ήταν εξέχων χορηγός των μονών,
ιδιαίτερα της μονής Διονυσίου.

Ο πατριάρχης Ιερεμίας Α΄

Αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα
χορηγού από τις τάξεις των κληρικών
της οθωμανικής επικράτειας.
Το 1541 ίδρυσε τη μονή Σταυρονικήτα, έχοντας
ως πρόθεση να ιδρύσει ένα μοναστικό ίδρυμα
ισάξιο των άλλων μεγάλων μονών
του Αγίου Όρους.

ΑΓΙΟΡΕΙΤΕΣ ΑΓΙΟΙ

Ο όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης (απεβίωσε 1001/1004)

Εμβληματική μορφή του αγιορείτικου
μοναχισμού, ο ιδρυτής της μονής της Μεγίστης
Λαύρας και του κοινοβιακού αθωνικού βίου,
μερίμνησε για τη δημιουργία βιβλιοθηκών και
μεταφραστικών κέντρων στο Άγιον Όρος, αλλά
και για την αντιγραφή χειρογράφων.

Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (1296-1357)

Γόνος αριστοκρατικής οικογένειας με πλούσιο
συγγραφικό έργο, ο μετέπειτα (από το 1347)
αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, υπήρξε κατά τη
διάρκεια του 14ου αιώνα ο κύριος εκφραστής του
κινήματος του ψυχασμού και μία από τις πνευμα-
τικότερες μορφές του Αγίου Όρους.

Άγιος Μάξιμος Γραικός (περ. 1470-1556)

Ο βατοπεδινός άγιος για το ρόλο του
στη στερέωση της ορθοδοξίας στη Ρωσία,
πέρασε στην ιστορία ως «φωτιστής των Ρώσων».

ΔΙΑΚΕΚΡΙΜΕΝΟΙ ΛΟΓΙΟΙ

Παχώμιος Ρουσάνος

Ο σημαντικότερος θεολόγος συγγραφέας
του αΐμισού του 16ου αι.
και αντιγραφέας χειρογράφων.

Καيسάριος Δαπόντες (1713-1784)

Εκπρόσωπος της πνευματικής αναγέννησης
του Ελληνισμού του 18ου αιώνα με πλούσια
συγγραφική παραγωγή.

Ευχένιος Βούλγαρης (1716-1806)

Κορυφαία πνευματική μορφή του Ελληνισμού
κατά το 18ο αιώνα. Στο έργο του συνδυάζει
την ελληνορθόδοξη παράδοση με τα πνευματικά
έργα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.
Από το 1753 διεύθυνε με επιτυχία την Αθωνιάδα
Σχολή. Σε αυτό το «Φροντιστήριο ελληνικών
μαθημάτων» σπούδασαν πολλοί από
τους κορυφαίους διδασκαλούς του Γένους,
όπως ο Ιώσηπος Μοισιόδακας, ο Αθανάσιος
Πάριος και ο Κοσμάς ο Αιτωλός.

Ένα μνημείο γεννιέται

ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ ΣΤΗΝ «ΚΙΒΩΤΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ»

Το Άγιον Όρος υπήρξε ήδη από το 15ο αι. δημοφιλής προορισμός πολλών περιηγητών διαφορετικών εθνοτήτων, ηλικιών και ιδιοτήτων.

4. Η Μονή Γρηγορίου. Σκίτσο Β. Μπάρσκι, 18ος αι.

Το μοναδικό φυσικό περιβάλλον, τα μοναστήρια, τα πολύτιμα κειμήλια, αλλά και η καθημερινή ζωή και οι ασχολίες των μοναχών, αποτυπώνονται στα κείμενα, τα σχέδια και τις φωτογραφίες των επισκεπτών, που εντυπωσιάζονται από την πνευματικότητα της μοναστικής κοινότητας, τη φύση και από την μακραίωνη παράδοση της τέχνης του Αθω.

ΧΑΡΤΕΣ ΚΑΙ ΝΗΣΟΛΟΓΙΑ

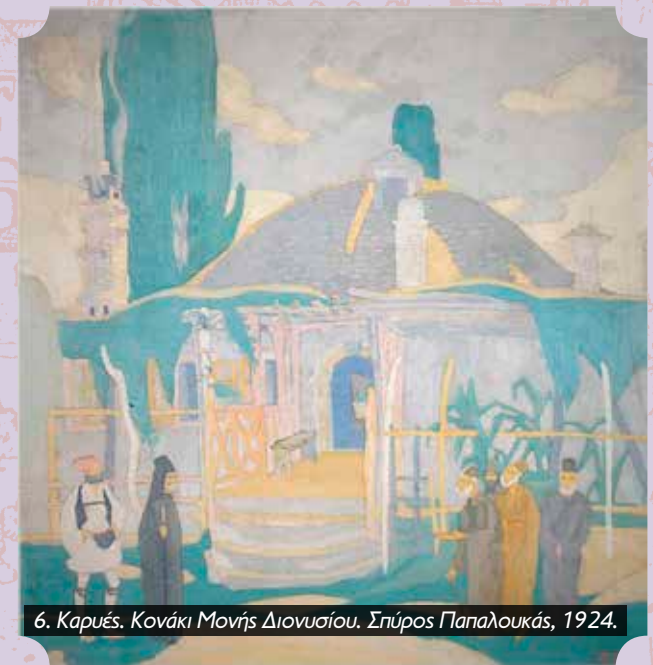

5. Αποτύπωση του Αγίου Όρους. C. Buondelmonti.

Ήδη στις αρχές του 15ου αιώνα το Άγιον Όρος αποτυπώνεται μαζί με άλλες σημαίνουσες περιοχές του Αιγαίου στο πρωτοπόρο χαρτογραφικό χειρόγραφο έργο του Φλωρεντινού Cristoforo Buondelmonti.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Το Άγιο Όρος αποτελεί έναν πνευματικό χώρο, τον οποίο επισκέπτονται πολλοί σύγχρονοι επώνυμοι, πολιτικοί, δημιουργοί και καλλιτέχνες. Ανάμεσα τους περιλαμβάνονται σπουδαίοι λογοτέχνες και ζωγράφοι¹⁵.

6. Καρυές. Κονάκι Μονής Διονυσίου. Σπύρος Παπαλουκάς, 1924.

ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΝΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ

Ο ιερομόναχος και αγιογράφος Διονύσιος από τον Φουρνά Ευρυτανίας (1670-1746), συνέγραψε την *Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης*, ένα εγχειρίδιο με οδηγίες προς τους ζωγράφους και συνοπτική παρουσίαση των εικονογραφικών κύκλων της βυζαντινής αγιογραφίας, όπως απαντώνται και στη μνημειακή ζωγραφική του Αγίου Όρους. Πρόκειται για έργο μοναδικής αξίας και πληρότητας, που μεταφράστηκε μέχρι και στην Ιαπωνική γλώσσα!

7. «Ιησούς αναπεσών»: ο νεαρός Ιησούς ξεκουράζεται σε λίκνο. Έργο του Διονυσίου εκ Φουρνά.

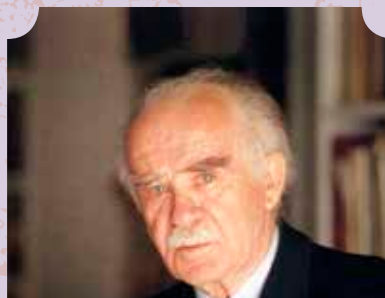
ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ & ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ

Από τα τέλη του 19ου αι. το Άγιον Όρος αποτελεί το επίκεντρο των βυζαντινών ερευνών.

Οι πρώτες μελέτες για την ιστορία του Αθωνικού μοναχισμού έγιναν από λόγιους αγιορείτες μοναχούς και στη συνέχεια από βυζαντινολόγους και ερευνητικά ιδρύματα¹⁶.

8. Ηγούμενος Μ. Εσφιγμένου Γεράσιμος Σμιρνάκης (1862-1935)

9. Ο βυζαντινολόγος Μανόλης Χατζηδάκης (1909-1998)

ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΕΡΓΟΤΑΞΙΟ

Πολύχρονες εργασίες αναστήλωσης και συντήρησης στα μνημεία του Αγίου Όρους έχουν σκοπό τη διαφύλαξη του ιστορικού και θρησκευτικού πλούτου της Αθωνικής πολιτείας. Υλοποιούνται από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους. Σημαντικό φορέα για την έγκριση και εκτέλεση έργων στο Άγιον Όρος αποτελεί το Κέντρο Διαφυλάξεως Αγιορειτικής Κληρονομιάς (Κε.Δ.Α.Κ.).

10. Εργασίες αποκατάστασης στα τείχη της μονής Σίμωνος Πέτρου.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Ταξίδι στο χρόνο

Στο ανέθετο φυσικό περιβάλλον του Αγίου Όρους επιβιώνει αναλλοίωτη για περισσότερα από 1.000 χρόνια η μοναδική αυτόνομη μοναστική πολιτεία της ορθόδοξης Ανατολής¹⁷.

Στο Άγιον Όρος λειτουργούν 20 κοινόβιες μονές¹⁸. Σε αυτές υπάγονται ως εξαρτήματα 12 σκήτες¹⁹, και άλλα μοναστικά καθιδρύματα (κελιά, καλύβες, καθίσματα, ψυχαστήρια). Απαγορεύεται η ίδρυση άλλης μονής. Επικεφαλής κάθε μονής είναι ο ηγούμενος που εκλέγεται ισόβια από όλους τους μοναχούς.

11. Η Μονή Εσφιγμένου μοιάζει με οχυρωμένη πολιτεία.

12: Η επιβλητική Μονή Παντελεήμονος.

13. Η Μονή Ξενοφώντος.

Οι μονές κοντά στη θάλασσα
έχουν λιμανάκια, τους «αρσανάδες»²⁰

«Ο ἱερὸς Ἄθως ...
τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν
ὄντως τῆς ἀρετῆς παγκράτιον

Φιλόθεος Κόκκινος,
Ἀντιρρητικός πρὸς Γρηγοῖαν 12

Το Άγιον Όρος ως Δίκورφο,
σε μία προσπάθεια να απεικονιστούν
οι μονές και στις δύο πλευρές
του Όρους Ἄθως

Χάρτινες εικόνες

Περιζήτητα αναμνηστικά για τους προσκυνητές του 18ου αι. ήταν τα τυπωμένα θρησκευτικά χαρακτηριστικά των μονών και των αγίων.

...με διαχρονική ακτινοβολία ★1

«*τρεφόμενοι με άγρια βότανα, έχοντας ως σκεπάσματα τις τρίχες του σώματός τους, τα μαλλιά της κεφαλής τους, τη μέχρι τα γόνατα γενειάδα τους και τα φύλλα των δέντρων*»

Από Βίο αγίου

Ο αμίλητος κόσμος του Άθω

Στα μοναστήρια του Αγίου Όρους ακολουθείται ο κοινοβιακός τύπος ζωής όπου η στέγη, η εργασία, το φαγητό και η προσευχή είναι κοινά. Όμως, οι ερημίτες ζουν μόνοι, σε καλύβες πάνω στα βράχια.

Το ημερονύκτιο διαιρείται σε τρία οκτάωρα. Καθένα είναι αφιερωμένο αντίστοιχα στην προσευχή, στην εργασία και στην ανάπαυση²¹.

Στο δύσκολα προσβάσιμο νότιο τμήμα της χερσονήσου του Άθω τα λιγοστά τρόφιμα αλλά και οι επισκέπτες μεταφέρονται με τη βοήθεια αλυσίδας πάνω από τον γκρεμό.

14. Το σήμαντρο καλεί τους μοναχούς να προσέλθουν στην εκκλησία.

15. Η «ως πυρ ευφροσύνης, ως φως ευωδιάζον» προσευχή είναι κύριο έργο του μοναχού.

Διακονήματα

Καθημερινά οι μοναχοί αναλαμβάνουν τα «διακονήματα»²², τις απαραίτητες δουλειές για την κάλυψη των πρακτικών αναγκών των μοναστηριών.

Οι μοναχοί δημιουργούν «εργόχειρα» για πώληση, για να προσπορίζονται τα απαραίτητα για τη διαβίωσή τους

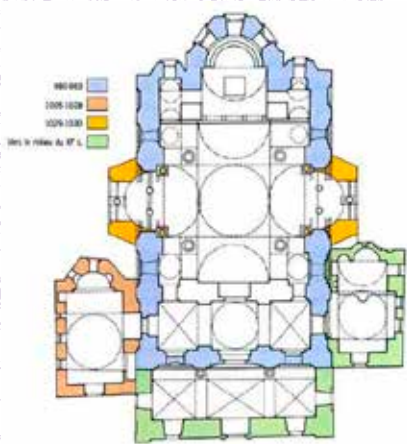

Η διατροφή των μοναχών είναι λιτή, αλλά γευστική και υγιεινή. Περιλαμβάνει ψωμί, λάδι, ελιές, κρασί, όσπρια και λαχανικά. Δεν καταναλώνεται ποτέ κρέας, μόνο ψάρι και θαλασσινά κατά τις πανηγύρεις, τις Κυριακές και τις μεγάλες γιορτές.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

«απροσμάχητος της ορθοδοξίας ακρόπολις»

Οι μονές του Άθω καθόρισαν την τυπική διάταξη των ορθόδοξων μοναστηριακών συγκροτημάτων. Στο μέσο της αυλής κάθε μονής βρίσκεται ο κεντρικός ναός, το «καθολικό», χτισμένο στον «αγιορείτικο τρίκογχο τύπο»²³, με δύο πλευρικές κόγχες, τους «χορούς», για να στέκονται οι ψάλτες. Η αίγλη του Αγίου Όρους οδήγησε στην επικράτηση του τύπου στα ορθόδοξα μοναστήρια.

16. Καθολικό Μ. Κουτλουμουσίου

Πολλά καθολικά
είναι βαμμένα κόκκινα
και οι τρούλλοι
καλύπτονται με φύλλα
μολύβδου
(μολυβδοσκεπαστοί).

Η εικαστική εγκατάσταση «Ένα τέλος-Μια αρχή», του σημαντικού σύγχρονου καλλιτέχνη Νίκου Αλεξίου (1960-2011), εκπρόσωπου της Ελλάδας στην 52η Μπιενάλε της Βενετίας το 2007, είναι εμπνευσμένη από το ψηφιδωτό δάπεδο της Μονής Ιβήρων, όπου διέμεινε για αρκετούς μήνες.

Ξυλόγλυπτα τέμπλα,
μαρμαροθετήματα και
τοιχογραφίες προσδίδουν
αίσθηση πολυτέλειας
και υπερβατικότητας.

17. Λειτουργία στο Πρωτάτο Καρυών. Ν. Γ. Πεντζίκης, 1980.

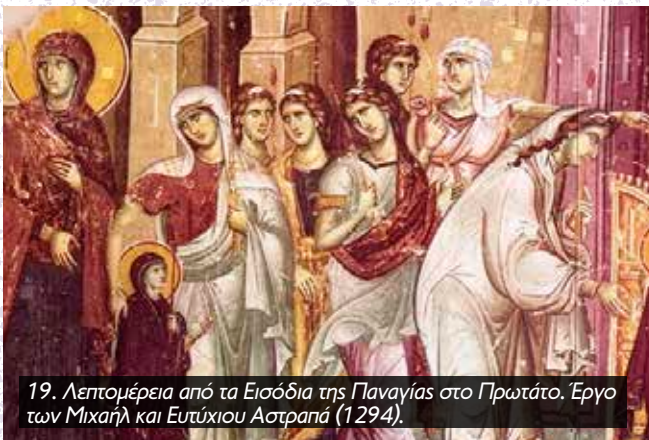

18. Καθολικό Μ. Σταυρονικήτα.

...με διαχρονική ακτινοβολία ★ 2

«Σπρωγμένος από φυσική αγάπη
προς την άγρια φύση
και στις περίεργες περιπέτειες
σηκώθηκα και πήγα πέρσι στο Άγιον
Όρος... δεν περίμενα να έβρω
μία τέχνη τόσο τέλεια μέσα
στις εκκλησίες των μοναστηριών.
Απ' όσα είχα διαβάσει
για την Βυζαντινή τέχνη είχα λάβει
την ιδέα πως η τέχνη ετούτη είναι
άξια μικρότερης προσοχής παρά
εκείνη της Ιταλικής Αναγέννησης.
Μα ο καθένας μπορεί να κρίνει απ' τα
λιγοστά κομμάτια που δίνω εδώ πως
βρίσκονται στον Άθωνα ζωγραφίες
της πιο σπάνιας τελειότητας»

Φώτης Κόντογλου,
«Η Τέχνη του Άθω» (1923)

19. Λεπτομέρεια από τα Εισόδια της Παναγίας στο Πρωτάτο. Έργο των Μιχαήλ και Ευτύχιου Ασπρατά (1294).

20. Η Ανάσταση. Πρωτάτο. Αδερφοί Ασπρατά.

21. Επιτάφιος. Μ. Σταυρονικήτα. Έργο του σπουδαίου ζωγράφου Θεοφάνη Στρελίτζα Μπαθά από την Κρήτη (16ος αι.)

Σπουδαίοι εικονογραφικοί κύκλοι,
όπως οι Αίνοι και η Αποκάλυψη,
αποκρυσταλλώνονται στα έργα
του Αγίου Όρους

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Μία «κιβωτός ζωής παρουσίας»

Το Άγιον Όρος αποτελεί ένα ανεκτίμητο θησαυροφυλάκιο έργων τέχνης και εκκλησιαστικών κειμηλίων. Εδώ βρίσκονται οι μεγαλύτερες συλλογές ελληνικών χειρογράφων και φορητών εικόνων στον κόσμο, αλλά και ελληνικών, οθωμανικών, ρωσικών και ρουμανικών εγγράφων.

Οι αθωνικές συλλογές έργων μεταλλοτεχνίας, συχνά εξαιρετικά πολύτιμων, καθώς επίσης χαρακτικών, ξυλόγλυπτων και κεραμικών της Κιουτάχειας είναι οι μεγαλύτερες στην Ελλάδα.

Εδώ επίσης βρίσκονται σημαντικές συλλογές εκκλησιαστικών υφασμάτων, ανθιδόλων²⁵, χάρτινων εικόνων, νομισμάτων, μαρμάρινων γλυπτών, παλαιών φωτογραφικών πλακών και ελληνικών βιβλίων που εκδόθηκαν με την έναρξη της τυπογραφίας. Σε πολλές μονές τα παλαιά αντικείμενα καθημερινής χρήσης εκτίθενται σε οργανωμένα λαογραφικά μουσεία.

22. Ανεκτίμητα χειρόγραφα και πολύτιμες εικόνες αποτελούν μέρος των πλούσιων συλλογών.

Λειτουργικά σκεύη εξαιρετικής τέχνης και αξίας απαντώνται στις μονές.

Η Τιμία Ζώνη της Θεοτόκου είναι το πολυτιμότερο κειμήλιο της Μ. Βατοπαιδίου

Άγια Λείψανα και ιερά κειμήλια

Θαυματουργές εικόνες της Παναγίας

Στο Περιβόλι της Παναγίας, όπου τιμάται η Θεοτόκος, είναι συγκεντρωμένες εικόνες της, κατά την παράδοση θαυματουργές, που βρέθηκαν με θαυμαστό τρόπο ή συνδέονται με την προστασία που αυτή παρέχει στο Άγιο Όρος.

Στις μονές του Αγίου Όρους φυλάσσονται επίσης πολυάριθμα άγια λείψανα και άλλα ιερά «κειμήλια», αντικείμενα που συνδέονται με τα άγια πρόσωπα της Εκκλησίας²⁶. Σε περιόδους ανάγκης οι μοναχοί του Αγίου Όρους ταξίδευαν με τα άγια λείψανα σε άλλες χώρες, με σκοπό να αποκομίσουν δωρεές για τις μονές (ζητείες).

...με διαχρονική ακτινοβολία ★3

Μαγδαληνή, Μαγδαληνή,
του πόθου μέγα αστέρι·
σε μοναστήρι ανέβασες κ' εμένανε
πιστό, για να φιλήσω λείψανο
το ατίμητό Σου χέρι·
κ' ήταν ακόμα, ως πίθωσα
τα χείλια μου, ζεστό!

Άγγελος Σικελιανός,
Πάσχα των Ελλήνων, «Μαγδαληνή», Λυρικός Βίος

23. Αίθουσα της έκθεσης.

«Οι θησαυροί του Αγίου Όρους»

Καθοριστικής σημασίας ήταν η έκθεση που παρουσιάστηκε στη Θεσσαλονίκη το 1997, όταν αυτή ορίστηκε Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης. Για πρώτη φορά παρουσιάστηκαν στο κοινό εκτός του Αγίου Όρους 1500 πολύτιμοι θησαυροί.

Το 1963 εορτάστηκε η επέτειος της χιλιετούς πορείας του Αγίου Όρους με λαμπρές τελετές, οι οποίες ξεκίνησαν από την Κωνσταντινούπολη και συνεχίστηκαν στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα.

Το πολεμικό σκάφος Ασπίς μετέφερε στις 17 Απριλίου από το Πρωτάτο στον Πειραιά τη σεβάσμια εικόνα της Παναγίας «Άξιον Εστί»²⁷. Την εικόνα που έβγαине για πρώτη φορά εκτός του Αγίου Όρους υποδέχτηκε πλήθος κόσμου με εξαιρετικές τιμές.

Οι εορτασμοί κατέληξαν στη μονή της Μεγίστης Λαύρας (23-24 Ιουνίου), όπου, για πρώτη φορά μετά από πολλούς αιώνες, συναντήθηκε ο Οικουμενικός πατριάρχης με τους πατριάρχες των Ιεροσολύμων και άλλων Βαλκανικών χωρών, όπως της Ρουμανίας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας.

23. Η περιφορά της εικόνας "Άξιον Εστί".

24. Σκηνή από την ταινία "Άθως".

Αποκαλυπτικά ντοκιμαντέρ

Πολλά ντοκιμαντέρ για το Άγιο Όρος εστιάζουν στην καθημερινή ζωή των μοναχών, που ζουν απομονωμένοι με προσευχή, εκκλησιασμό και τις απαραίτητες για τη διαβίωσή τους εργασίες. Το 2016 κυκλοφόρησε το ντοκιμαντέρ «Άθως» των Peter Berdehle και Andreas Martin που αφηγείται την καθημερινότητα των μοναχών του Αγίου Όρους και αποκαλύπτει καινούριες εικόνες από την πιο διαφυλαγμένη και οργανωμένη μοναστηριακή κοινότητα της Ευρώπης.

Μνημειώδεις διάλογοι

ΕΛΛΑΔΑ

Μετεώρα

Η μεγαλύτερη μοναστική κοινότητα του ελλαδικού χώρου μετά το Άγιον Όρος, διάσπαρτη σε απόκρημνους βράχους, κοντά στην Καλαμπάκα στη Θεσσαλία.

ΕΛΛΑΔΑ

Μοναστήρια στο Νησί των Ιωαννίνων

Στο μικρό νησί της λίμνης Παμβώτιδας των Ιωαννίνων επτά μοναστήρια αναδείχθηκαν σε σημαντικά κέντρα μοναχισμού κατά το 16ο αι. Ξεχωρίζει η μονή του Αγίου Νικολάου των Φιλανθρωπινών ή Σπανού, όπου διατηρούνται τοιχογραφίες του φημισμένου ζωγράφου Φράγγου Κατελάνου

ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Μονή της Αγίας Αικατερίνης στο όρος Σινά

Ένα από τα σημαντικότερα και παλαιότερα μοναστήρια της ορθοδοξίας. Ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό στους πρόποδες του όρους Σινά. Στην ισχυρά οχυρωμένη μονή διατηρείται μία από τις αρχαιότερες και σπουδαιότερες βιβλιοθήκες του κόσμου.

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
& ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ!

ΚΙΝΑ

Όρος Γουτάι

Ένα από τα τέσσερα ιερά βουδιστικά βουνά της Κίνας. Το «βουνό με τις πέντε κορυφές», έχει ύψος 3061μ., πάνω στις οποίες έχουν αναερθεί 41 βουδιστικά μοναστήρια και ναοί από τον 1ο μ.Χ. μέχρι τον πρώιμο 20ο αιώνα, εξέχοντα μνημεία βουδιστικής αρχιτεκτονικής και τέχνης.

Ένα μήνυμα του σήμερα...

Οι της ερήμου πολίτες

Η χερσόνησος του Αγίου Όρους διατηρεί ένα εξαιρετικό τοπίο φυσικού κάλλους, όπου υπάρχει αгаστή ισορροπία μεταξύ ανθρώπου και φύσης. Εδώ μπορεί να αναζητήσει κανείς την εσωτερική γαλήνη σε αναλλοίωτα τοπία σπάνιας ομορφιάς, που συνδυάζουν το επιβλητικό και το απόκρημνο με το γαλήνιο και το ήμερο.

Η διατήρηση της ισορροπίας φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος επί αιώνες δεν είναι τυχαία. Οι αθωνίτες μοναχοί προσεγγίζουν το τοπίο με σεβασμό και αγάπη, αναγνωρίζοντας ότι τους εξασφαλίζει, πέρα από τα φυσικά αγαθά, την απαιτούμενη γαλήνη που απαιτεί η καθημερινή πνευματική τους άσκηση. Η συνύπαρξη των μοναχών με τη φύση αποτελεί σήμερα ένα πρότυπο για τη διατήρηση, σε ολόκληρο τον πλανήτη, των οικοσυστημάτων, τα οποία πλήττονται από την έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα και την κλιματική αλλαγή.

25. Αγιορείτικο τοπίο.

...για ένα καλύτερο αύριο!

Στόχοι 2030 >

15 ΖΩΗ ΣΤΗ ΣΤΕΡΙΑ

> Προωθούμε τη βιώσιμη χρήση των χερσαίων οικοσυστημάτων και δασών, καταπολεμούμε την ερημοποίηση, αναστρέφουμε την υποβάθμιση του εδάφους και της βιοποικιλότητας.

σημειώσεις

1. Διώρυγα: τεκνιτό αυλάκι (κανάλι) που ενώνει θάλασσες. Τη διάνοιξη της μεγάλης διώρυγας, μήκους 2 χλμ., στον ισθμό της χερσονήσου του Άθω κατά τη διάρκεια των Περσικών πολέμων περιγράφει ο Ηρόδοτος και επιβεβαιώνει η σύγχρονη έρευνα. Ο Ξέρξης την κατασκεύασε, για να αποφύγει τον επικίνδυνο περίπλου του Άθω, όπου είχε καταποντιστεί ο Περσικός στόλος υπό τον στρατηγό Μαρδόνιο το 493 π.Χ.
2. Ο Πυθαγόρας, ο Σωκράτης, ο Όμηρος, ο Αριστοτέλης, η Σίβυλλα, ο Πλάτων, ο Πλούταρχος και άλλες μορφές αρχαίων Ελλήνων εικονίζονται στις τοιχογραφίες της Τράπεζας της μονής της Μεγίστης Λαύρας που αποδίδονται στον σπουδαίο Κρητικό ζωγράφο Θεοφάνη και χρονολογούνται μετά το 1535. Αντίστοιχες απεικονίσεις αρχαίων Ελλήνων απαντώνται και σε άλλα μοναστικά κέντρα του 15ου αι. και συνδέονται με την προσιώνιση της ελεύσεως του Χριστού από τους αρχαίους σοφούς.
3. Το πυραμιδοειδές βουνό σχηματίστηκε, σύμφωνα με την μυθολογία, κατά την σκληρή σύγκρουση ανάμεσα στους Γίγαντες και τους θεούς του Ολύμπου, όταν ο Γίγαντας Άθως έριξε από τη Θράκη έναν τεράστιο βράχο κατά του θεού Ποσειδώνα.
4. Διαμονητήριο: άδεια κυκλοφορίας και παραμονής στο Άγιο Όρος. Όταν λήξει ο οριζόμενος στο διαμονητήριο χρόνος και ο επισκέπτης δεν αποχωρεί, τότε απειλαίνεται από τις αρχές του Αγίου Όρους.
5. Σύμφωνα με την παράδοση, η Παναγία μαζί με τον ευαγγελιστή Ιωάννη, αναγκάστηκαν να αποβιβαστούν, λόγω θαλασσοταραχής, εκεί όπου είναι σήμερα κτισμένη η Μονή Ιβήρων. Τότε η Παναγία ζήτησε από τον Κύριο να της παραχωρηθεί ολόκληρη τη περιοχή, καθώς ήταν πανέμορφη. Έτσι η χερσόνησος έγινε το περίβολο της Παναγίας.
6. Κατά καιρούς, ωστόσο, διάφορες γυναίκες παραβίασαν τον ιερό νόμο της μοναστικής πολιτείας. Το άβατον έχει παραβιαστεί επίσης σε περιπτώσεις που οι μοναχοί προσέφεραν καταφύγιο σε γυναίκοιπαδα σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων, όπως κατά την Επανάσταση του 1821 και το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.
7. Ήδη από τους βυζαντινούς χρόνους εμφανίζονται τα μεγάλα μοναστήρια του Αγίου Όρους, όπου εγκαθίστανται Ιβήρες μοναχοί (μονή Ιβήρων), Ρώσοι (μονή Παντελεήμονος), Σέρβοι (μονή Χιλανδαρίου), Βούλγαροι (μονή Ζωγράφου), κ.α.
8. Ο ξεναγός είναι εμπνευσμένος από τον περιηγητή από το Κίεβο Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρκας που επισκέφτηκε το Άγιο Όρος δύο φορές (1725-1716 και 1744-1745), αποτελώντας μία από τις σημαντικότερες πηγές της αθωνικής πολιτείας, καθώς στο πολύτιμο έργο του αποτυπώνει με σχολαστικότητα τα μοναστήρια, τα κειμήλιά τους, τη φύση και την καθημερινή ζωή των μοναχών.
9. Αρσανάς: λιμανάκι, βλ. σημ. 20.
10. Καρυές: ο μοναδικός οικισμός του Αγίου Όρους. Εκεί γίνονταν το παζάρι, στο οποίο οι μοναχοί πωλούσαν τα εργαλεία τους. Σήμερα υπάρχει και ο οικισμός της Δάφνης.
11. Φιάλη: Κυκλικό κτίσμα για την τελετή του αγιασμού των υδάτων, στην αυλή του καθολικού, με περίτεχνη διακόσμηση.
12. Προνόμιο: αυτοκρατορικό διάταγμα
13. «Τυπικό»: κανονισμός λειτουργίας. Το πρώτο «τυπικό» του Αγίου Όρους είναι ο περίφημος «Τράγος» γραμμένο σε δέρμα τράγου. Το υπογράφει ο αυτοκράτο-

ρας Ιωάννης Α' Τσιμισκής (969-976) και αποτελεί το ιστορικότερο κείμενο του Αγίου Όρους. Τα τυπικά ανανεώνονται από τους αυτοκράτορες στο πέρασμα των αιώνων αντανakλώντας τις αλλαγές στη λειτουργία της μοναστικής κοινότητας.

14. Εμμανουήλ Παπιάς (1772-1821): Ιερέας και εκπρόσωπος της Φιλικής Εταιρείας, από αρχοντική οικογένεια των Σερρών. Πρωτοστάτησε στους αγώνες για την απελευθέρωση της Χαλκιδικής, χωρίς επιτυχία. Ακολούθησαν αυστηρά αντίποινα από τους Τούρκους και εγκατάσταση φρουρών στα μοναστήρια ως το 1830.
15. Λογοτέχνες όπως ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης που το επισκέπτεται πρώτη φορά το 1872 «χάριν προσκυνήσεως», ο Νίκος Καζαντζάκης και ο Άγγελος Σικελιανός το 1914, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου το 1923, ο Βασίλης Βασιλικός το 1953, ο Γεώργιος Θεοτοκάς το 1961, ο Ηλίας Βενέζης το 1963 και ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος το 1966 κλπ. Επίσης, σημαντικοί Έλληνες ζωγράφοι όπως ο Θεόφιλος (1870-1934), Θεόδωρος Ράλλης (1852-1909), Σπύρος Παπαλουκάς (1892-1957), Γιώργος Γουναρόπουλος (1889-1977), Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης (1908-1993), Νίκος Φωτάκης (1904-1959) κ.ά. αποτύπωσαν τα μνημεία και τα τοπία του Άθω στο έργο τους. Το Άγιο Όρος συχνά πρωτοστατεί και στο έργο ξένων λογοτεχνών, καλλιτεχνών και διανοουμένων, όπως ο Patrick Leigh Fermor.
16. Οι βυζαντινολόγοι Gabriel Millet (1867-1953) και Ανδρέας Ξυγγόπουλος (1891-1979), Μανόλης Χατζηδάκης (1909-1998) και Παύλος Μυλωνάς (1915-2005) συνέβαλαν ουσιαστικά στη μελέτη της μνημειακής τέχνης του Αγίου Όρους. Η σειρά Archives de l' Athos Collège de France αποσκοπεί στην έκδοση των ελληνικών εγγράφων μέχρι το 1500. Το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών εκπονεί ερευνητικό πρόγραμμα με σκοπό την έκδοση των μεταβυζαντινών εγγράφων των αθωνικών αρχείων, ενώ σε εξέλιξη βρίσκεται η ψηφιοποίηση των χιλιάδων χειρογράφων. Για την προβολή και μελέτη της αγιορείτικης πολιτιστικής κληρονομιάς σημαντικό είναι το έργο της Αγιορείτικης Εστίας, που ιδρύθηκε το 2000 από τον Δήμο Θεσσαλονίκης και την Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους. Παράλληλα, ιστορικοί, παλαιογράφοι, αρχιτέκτονες και ερευνητές διαφόρων εθνικοτήτων μελετούν τα μνημεία, την τέχνη και τα κειμήλια του Αγίου Όρους. Διεθνή συνέδρια, ομιλίες, εκθέσεις και πολύτιμες εκδόσεις, με φροντίδα συχνά των ίδιων των αγιορείτικων μονών, προβάλλουν τη μοναδική πολιτιστική κληρονομιά του Αγίου Όρους.
17. Η αυτόνομη μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους αποτελεί αυτοδιοικητο τμήμα του Ελληνικού Κράτους, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτην Αγίου Όρους του 1924, ο οποίος επικυρώθηκε με Νομοθετικό Διάταγμα το 1926. Ο πολιτικός διοικητής του Αγίου Όρους υπάγεται στο Υπουργείο Εξωτερικών και εδρεύει στις Καρυές, το μεγαλύτερο οικισμό και διοικητικό κέντρο του Άθω. Υπάγεται πνευματικά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.
18. Οι μονές είναι επιβλητικά οικοδομικά συγκροτήματα για κοινοβιακή ζωή, με ισχυρό περίβολο. Στο κέντρο της αυλής βρίσκονται οι κεντρικοί ναοί - «καθολικά», μεγάλες τράπεζες, παρεκκλήσια, αλλά και νγουμενεία, σκευοφυλάκια, βιβλιοθήκες, πολυώροφα κελιά, μαγειρεία, χρηστικά οικοδομήματα και μικρά βοηθητικά κτίσματα, όπως εργατόσιτα και εργαστήρια. Οι 20 μονές του Αγίου Όρους είναι, κατά σειρά ιεραρχίας, οι εξής: 1) Μεγίστης Λαύρας, 2) Βατοπαιδίου, 3) Ιβήρων, 4) Χιλανδαρίου, 5) Διονυσίου, 6) Κουτλουμουσίου, 7) Παντοκράτορος, 8) Ξηροποτάμου, 9) Ζωγράφου, 10) Δοχειαρίου, 11) Καρακάλλου, 12) Φιλοθέου, 13) Σίμωνος Πέτρης, 14) Αγίου Παύλου, 15) Σταυρονικήτα, 16) Ξενοφώντος, 17) Γρηγορίου, 18) Εσφιγμένου, 19) Αγίου Παντελεήμονος και 20) Κασταμονίου.

19. Σκήτες: οργανωμένες μικρές μοναστικές κοινότητες, σχετικής απομόνωσης. Οι 4 είναι κοινοβιακές και λειτουργούν ως κλειστοί μοναστηριακοί περίβολοι, ενώ οι 8 είναι «ιδιόρρυθμες», αποτελούν οικισμούς από πολλές καλύβες με κοινό νασό, το «Κυριακό». Αυστηρότερη έκφραση του αθωνίτικου μοναχισμού αποτελεί ο ερημιτικός βίος, όπου οι μοναχοί διαβιών σε στοιχειώδεις καλύβες, σαν φωλιές πάνω σε απόκρημνα βράχια.

20. Αρσανάς: λιμενική εγκατάσταση που εξυπηρετεί την προσέγγιση από τη θάλασσα. Αρχαιότερος είναι ο αρσανάς της Μ. Βατοπαιδίου (1496), όμως ο αρσανάς της μονής Ιβήρων (1625) ξεχωρίζει με τον επιβλητικό πύργο του.

21. Στο Άγιο Όρος ισχύει η βυζαντινή ώρα, έτσι ώστε η ημέρα, δηλαδή η ώρα 0:00, να ξεκινά καθημερινά με το ηλιοβασίλεμα. Το εικοσπετράωρο αρχίζει λίγο μετά τα μεσάνυχτα. Το μεσημεριανό γεύμα σερβίρεται περίπου στις 8 το πρωί, μετά τη Θεία Λειτουργία, ενώ το βραδινό δείπνο περίπου στις 6 το απόγευμα, μετά τον Εσπερινό! Αντίστοιχα, ο χρόνος υπολογίζεται 13 ημέρες πίσω, σύμφωνα με το παλαιό (ιοιλιανό) ημερολόγιο.

22. «Διακονήματα»: καθημερινές απαραίτητες εργασίες. Ένας μοναχός μπορεί να εκτελεί περισσότερα από ένα διακονήματα. Υπολογίζονται 60 τουλάχιστον διακονήματα, όπως του πυλωρού ή πορτάρη, του υπεύθυνου για την διαμονή των επισκεπτών, του τραπεζάρη, του υπεύθυνου για την οργάνωση των γευμάτων στην τράπεζα, του βηματάρη, που φυλάει τα άγια λείψανα, του μάγειρα, του ταχυδρόμου, του ψαρά, του τσέλιγκα, του περιβολάρη, του ράφτη κ.ά.

23. Αθωνικός ή αγιορείτικος τύπος: Τρίκογχος, σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο ναός. Κύριο χαρακτηριστικό του είναι οι χοροί, δηλαδή οι πλευρικές κόγχες που στέκονταν οι ψάλτες. Γνωστός και ως «αγιορείτικο τρίκογχος». Εμφανίζεται ήδη από το 10ο αιώνα με την ίδρυση των πρώτων αγιορείτικων μονών και κυριαρχεί έκτοτε σε όλες σχεδόν τις μονές του Άθω.

24. Οι έλληνες καλλιτέχνες που γεννήθηκαν στα πρώτα χρόνια του 20ού αι. είναι γνωστοί ως «Γενιά του '30». Λογοτέχνες, ποιητές και ζωγράφοι, οι οποίοι βίωσαν τους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική Καταστροφή, ένωσαν την ανάγκη της εθνικής αυτοβεβαίωσης, και επαναπροσδιόρισαν την ταυτότητα του ελληνικού πολιτισμού. Η αναζήτηση αυτή εκφράστηκε με τη στροφή στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής τέχνης, την ανακάλυψη της βυζαντινής τέχνης και του λαϊκού πολιτισμού. Σε αυτήν την παράδοση ανατρέχουν για να διατηρήσουν την αυθεντικότητα τους, την «ελληνικότητα» συνδυάζοντας ή και απορρίπτοντας στοιχεία από την σύγχρονη ευρωπαϊκή τέχνη.

25. Ανθίβολον: διάτρητο σχέδιο σε φυσικό μέγεθος, για αντιγραφή ενός σχεδίου (εικόνα, τοιχογραφία κλπ)

26. Στη μονή Βατοπαιδίου για παράδειγμα φυλάσσονται 1.500 λείψανα αγίων. Τιμητική προσκύνηση αποδίδεται και στα κειμήλια, δηλαδή στα αντικείμενα που συνδέονται με τα άγια πρόσωπα της Εκκλησίας, όπως η Τίμια Ζώνη της Θεοτόκου, τμήματα του Τιμίου Ξύλου και του Ακάνθινου στεφάνου του Χριστού κ.ά.

27. Η εικόνα «Άξιον Εστί», στο ναό του Πρωτάτου, αποτελεί το επίκεντρο της αποδόσεως στη Θεοτόκο από τους Αγιορείτες τιμές. Σύμφωνα με την παράδοση, ο αρχάγγελος Γαβριήλ έψαλλε για πρώτη φορά τον αγγελικό ύμνο «Άξιον εστί» ενώπιον της θαυματουργής εικόνας, τον 10ο αιώνα.

βιβλιογραφία

Αθανασιάδης Σ. (επιμ.), *Οδοιπορικό στο Άγιον Όρος: Τόπος, χρόνος, άνθρωπος*, Θεσσαλονίκη 1999 (και σε ηλεκτρ. έκδ.).

Βογιατζής Σ., *Το καθολικό της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας στο Άγιον Όρος: Ιστορία και αρχιτεκτονική*, Αθήνα 2019.

Θησαυροί του Αγίου Όρους (κατ. έκθ.), Θεσσαλονίκη 1997.

Καδός Σ., *Το Άγιον Όρος: Τα μοναστήρια και οι θησαυροί τους*. Εικονογραφημένος οδηγός, Αθήνα 1979 (1η έκδ.).

Κακλαμάνος Δ. (επιμ.), *Η Διεθνής Επιστημονική Συνέδριο: Άγιον Όρος και λογιούση*, Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 22-24 Νοεμβρίου 2013/8th International Scientific Conference, Mount Athos and Scholarship, Conference Proceedings, Thessaloniki, 22 – 24 Noembriou 2013, Θεσσαλονίκη 2014 (συνοδεύεται και από κατ. έκθ.).

Κεϊμήλια Πρωτάτου, 2 τόμ., Άγιον Όρος 2001-2004.

Μαμαλούκος Στ., «Παρατηρήσεις στην αθωνική βυζαντινή ναοδομία», στο Ε. Κώτσου (γεν. εποπ.), Α.Γ. Βοσκάκη – Ευ. Μέρμηγκα (επιμ.), *Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Γεωργίου Βελή, Θεσσαλονίκη 2017: Πρακτικά/International Symposium in Honour of Emeritus Professor George Velenis, Thessaloniki 2017: Proceedings*, Αθήνα 2021, 611-644.

Μυλωνάς Π.Μ., *Άτλας του Άθωνος, Εικονογραφημένο λεξικό του Αγίου Όρους Αθωνος/Atlas des Athos, Bildlexikon des Heiligen Berges Athos*, 3 τόμ., Αθήνα 2000.

Ντάφης Σπ. – Δ. Μπαπαλώρας – Στ. Διαμαντής – Κ. Βαβαλέκας, *Φύση και φυσικό περιβάλλον στο Άγιον Όρος*, Θεσσαλονίκη 1997.

Παπαχρυσάνθου Δ., *Ο αθωνικός μοναχισμός: Αρχές και οργάνωση*, Αθήνα 1992.

Παρχαρίδου Μ. – Ι.Μ. Φουντούλης (επιμ.), *Άγιον Όρος: Φύση – Λατρεία – Τέχνη, Πρακτικά συνεδρίων εις τό πλαίσιον τῶν παραλλήλων ἐκδηλώσεων τῆς ἐκθέσεως «Θησαυροί τοῦ Αγίου Όρους»*, 2 τόμ., Θεσσαλονίκη 2001.

Παυλόπουλος Δ. – Κίλεσοπούλου Κ. (επιμ.), *Το Άγιον Όρος στην ελληνική τέχνη* (κατ. έκθ.), Αθήνα 2007.

Πελεκανίδης Στ.Μ. – Π.Κ. Χρήστου – Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη – Σ.Ν. Καδός – Αι. Καλαμαρτζή-Κατσαρού, *Οι θησαυροί του Αγίου Όρους. Σειρά Α': Εικονογραφημένα χειρόγραφα: Παραστάσεις, επίτιτλα, αρχικά γράμματα*, 4 τόμ., Αθήνα 1973-1991.

Πολυβίου Μ. – Ν. Τσιτσάνης – Γ. Φουστέρης (επιμ.), Ε. Στεργιοπούλου (μτφρ.), *Βασίλει Γρηγορόπουλος Μπάροκ: Τα ταξίδια του στο Άγιον Όρος, 1725-1726, 1744 – 1745* (με την φροντίδα και τα σχόλια του ακαδημαϊκού Παύλου Μυλωνά), εκδ. Αγιορείτικη Εστία-Μουσείο Μπενάκη, Θεσσαλονίκη 2009.

Σμυρνάκης Γ., *Τὸ Ἅγιον Ὄρος: Ἀρχαιολογία Ὄρους Ἄθω – Ἱστορικά ὑπομνήσεις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Τυπικά Ἅγιου Ὄρους – Καθεστῶτα – Ἀρχιτεκτονική – Ἀγιογραφία – Βιβλιοθηκὴ – Μοναί – Κεμήλια – Ἀπογραφικὴ καὶ λοιπὴ*, Αθήνα 1903 (φωτοαναστ. ανατυπ. με ευρετήριο, Καρυές Αγίου Όρους 1998).

Τούτος Ν. – Γ. Φουστέρης, *Ευρετήριο της μνημειακής ζωγραφικής του Αγίου*

Όρους, 10ος-17ος αιώνας, Αθήνα 2010.

Τσιγαρίδας Ευ. (επιμ.), Μανουήλ Πανσέληνος: Εκ του Ιερού ναού του Πρωτάτου (κατ. έκθ.), Θεσσαλονίκη 2008.

Χατζιδάκης Μ., Ο κρητικός ζωγράφος Θεοφάνης: Η τελευταία φάση της τέχνης του στις τοιχογραφίες της Ιεράς Μονής Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος 1986.

Χατζηφώτης Ι.Μ., Η καθημερινή ζωή στο Άγιον Όρος, Αθήνα 1999.

Χρήστου Π.Κ., Το Άγιον Όρος: Αθωνική πολιτεία – Ιστορία, τέχνη, ζωή, Αθήνα 1987.

Delouis O. – K. Smyrlis (επιμ.), Lire les Archives de l'Athos: Actes du colloque réuni à Athènes du 18 au 20 novembre 2015 à l'occasion des 70 ans de la collection refondée par Paul Lemerle, Παρίσι 2019.

Le millénaire du mont Athos, 963-1963, τόμ. 1: Études et mélanges, τόμ. 2: Actes du "Convegno internazionale di Studio" à la Fondazione Giorgio Cini, 3-6 septembre 1963 à Venise, Chevetogne 1963 – 1964.

Le Mont Athos et l'Empire byzantin: Trésors de la Sainte Montagne, Petit Palais, Musée des Beaux-Arts de la ville de Paris, 10 avril – 5 juillet 2009 (κατ. έκθ.), Παρίσι 2009.

Millet G., Monuments de l'Athos relevés avec le concours de l'armée française d'Orient et de l'École française d'Athènes, τόμ. I, Les peintures, Παρίσι 1927.

Muresu M., Il Monte Athos in età mediobizantina (sec. IX-XI) fra storia e archeologia, Cerro al Voltorno 2020.

Πηγές στο διαδίκτυο

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3530.jsp?obj_id=2367

<https://whc.unesco.org/en/list/454>

Αγιορείτικη Εστία/Mount Athos Center: <https://www.agioritikiestia.gr/el/>

Αγιορείτικη μνήμη/Athos Memory: www.athosmemory.gr

Αθωνική Ψηφιακή Κιβωτός/Athos Digital Heritage: <https://www.mountathos.org/el-GR/Agio-Oros.aspx>

Κέντρο Διαφύλαξης Αγιορείτικης Κληρονομιάς (ΚΕΔΑΚ): <https://www.kedak.gr/>

Mount Athos 360, Εικονικές περιηγήσεις: <https://mountathos360.com/>

The Friends of Mount Athos: <http://www.bates.edu/~rallison/friends>

προέλευση εικόνων

Εξώφ: https://en.wikipedia.org/wiki/Pantokratoros_Monastery#/media/File:Pantokratoros_1.jpg

1. <https://mountathos-monks.gr/agio-oros/pws-tha-paw-sto-agio-oros-pliories/>

2. http://archives.elia.org.gr:8080/LSelia/images_View/CP.CPMAC1.114.JPG

3. <https://whc.unesco.org/en/list/454/gallery/&maxrows=27>

4. Βλ. Πολυβίου Μ. κ.α. (2009)

5. <https://athosweblog.com/2010/02/14/997-buondelmonti-cristoforo-1420/>

6. <https://www.pemptousia.gr/2018/05/o-athos-tou-spirou-papalouka/>

7. [https://www.wikiwand.com/el/Διονύσιος_ο_εκ_Φουρνά#/Media/Αρχείο:Nedremannoe_Oko_\(Dionysios_of_Furna\).jpg](https://www.wikiwand.com/el/Διονύσιος_ο_εκ_Φουρνά#/Media/Αρχείο:Nedremannoe_Oko_(Dionysios_of_Furna).jpg)

8. Χατζηφώτης Ιωάννης, Ο λόγιος ιερομόναχος Γεράσιμος Σμυρνάκης (Ναύπλιο 1862 - Πάτρις 1935), Κατερίνη 1993 https://drive.google.com/file/d/0B_pE6ZWP5go2VzdRbXZzblNhelk/view?resourcekey=0-N2DKzfPwRU328VVIC_RgZQ

9. <https://www.byzantinemuseum.gr/el/museum/history/>

10. <https://whc.unesco.org/en/list/454/gallery/&maxrows=27>

11. https://el.wikipedia.org/wiki/Μονή_Εσφιγμένου#/media/Αρχείο:Esphigmenou_monastery_2006.jpg

12. <https://whc.unesco.org/en/list/454/gallery/&maxrows=27>

13. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/84/Athos-xenophontos.jpg>

14. Έκθεση φωτογραφίας του Μοναχού Γαβριήλ Φιλοθέιτου με τίτλο: «Άθως-Επέκεινα» των ορίων του Χρόνου», Βόλος Νοέμβριος 2019 <https://www.agioritikiestia.gr/el/monk-gabriel>

15. <https://www.vimaorthodoxias.gr/agioreitiki-zoi/i-zoi-enos-agioreiti-monachou/>

16. https://el.wikipedia.org/wiki/Μονή_Κουτλουμουσιού#/media/Αρχείο:I.M.Κουτλουμουσιού.jpg

17. Αγιορείτικη Πίνακοθήκη <https://www.pemptousia.gr/2022/01/nikos-gavriil-pentzikis-epetios-kimiseos-tou-tropeoforou-ton-grammaton-ke-ton-technon/a-k-004-4/>

18. Μάνος Σπυριδάκης 2014 <https://www.flickr.com/photos/33837371@N06/15552567890>

19. Αχειμάστου – Ποταμιάνου Μ., Βυζαντινές τοιχογραφίες, σειρά: Ελληνική Τέχνη, 1994, εικ. 106

20. Αχειμάστου – Ποταμιάνου Μ., 1994, εικ. 103

21. https://el.wikipedia.org/wiki/Θεοφάνης_ο_Κρητικός#/media/Αρχείο:The_Burial_Lamentations_by_Theophanes_the_Cretan.jpg

22. <https://www.mountathos.org/el-GR/Home.aspx>

23. <https://www.vimaorthodoxias.gr/i-panagia/axion-esti-i-thaymatoyrgi-eikona-tis-panagias-koini-efestios-prostatis-olon-ton-agioreitikon-monon/?print=print>

24. <http://athos-derfilm.de/>

25. <https://whc.unesco.org/en/list/454/gallery/&maxrows=27>

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ
στα ελληνικά μνημεία unesco

Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

- Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων,
- Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
- Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
**Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN XXX-XXX-XXX-X